

Lieve Goorden

De essentie van

Arendt

ISVW UITGEVERS

Lieve Goorden

De essentie van Arendt

ISVW UITGEVERS

INHOUDSOPGAVE

I	EEN LEVEN IN VRIENDSCHAP	7
	Een onlesbare dorst naar kennis	7
	Talent voor vriendschap	10
	Ontgoocheling	14
	Twee leermeesters: Karl Jaspers en Martin Heidegger	17
	Afscheid	21
	Verder lezen	24
II	DIT HAD NOOIT MOGEN GEBEUREN	27
	De Joodse kwestie	31
	Het recht op een gemeenschap	34
	Het nazisme als totalitaire beweging	39
	Het bondgenootschap tussen elite en gepeupel	43
	Verder lezen	47
III	VERLIEFD OP DE WERELD	49
	Amor Mundi	49
	De arbeidende mens	56
	De makende mens	58
	De maker wordt arbeider	59
	De handelende mens	67
	Politiek handelen versus politiek maken	70
	De mens vervreemdt van de wereld	74
	Besluit	87
	Verder lezen	89

IV ALS DE STORMWIND VAN HET DENKEN JE UIT JE SLAAP RUKT	91
Wat zet ons aan tot denken?	96
Wat doen we wanneer we denken?	100
Wat doet een wetenschapper wanneer hij denkt?	105
Wanneer denken we?	111
Verder lezen	121
V DE VRIJHEID OM IETS NIEUWS TE BEGINNEN	123
De voorloper van de wil	127
De ontdekking van de wil	129
De eerste filosoof van de wil	131
De voorrang van de wil	133
De loochening van de wil	136
De wil als biologische levensdrift	141
De wil-niet-te-willen	145
Besluit	148
Verder lezen	150
VI ER ZAL ALTIJD ÉÉN OVERBLIJVEN OM HET VERHAAL TE VERTELLEN	151
De vriend van velen, maar niemands broeder	154
De filosoof in de politiek	157
De filosoof, een horzel en een vroedvrouw	162
Het publiek gebruik van de rede	164
Oordelen, een kwestie van smaak	166
Verder lezen	171

VII DA WÄR'S DER MÜHE WERT, EIN MENSCH ZU SEIN	173
Mijn keuze voor filosofie	175
Het verstek van de beroemdheden	177
Het opvallendst aan haar waren de ogen	179
BIBLIOGRAFIE	183
NOTEN	187

EEN LEVEN IN VRIENDSCHAP

EEN ONLESBARE DORST NAAR KENNIS¹

Martha Cohn, echtgenote van Paul Arendt, brengt op 14 oktober 1906 in Hannover een meisje ter wereld en ze noemen haar Hannah. Na zeven weken toont het kind een levendige interesse in haar omgeving en ze straalt, schrijft Martha Arendt in een dagboek waarin ze de ontwikkeling van Hannah nauwkeurig opvolgt. Het meisje is heel nieuwsgierig. Op driejarige leeftijd spreekt ze al foutloos, ze leert zichzelf de letters van het alfabet en wanneer ze naar school gaat is ze haar medeleerlingen ver vooruit en kan ze vloeiend lezen en schrijven.

Wegens ziekte van Paul Arendt keert het echtpaar met hun dochtertje terug naar hun thuisstad Königsberg, een stad in Oost-Pruisen, waar beiden opgroeiden en waar hun ouders wonen. De Cohns en de Arendts zijn welstellende Joden die in de rijkere buitenwijken van Königsberg wonen. De Joden in dat deel van de stad zijn geassimileerd, ze stellen zich in culturele en religieuze kwesties liberaal op en willen zich zo min mogelijk onderscheiden van hun niet-Joodse medeburgers. Later zal Hannah Arendt beschrijven hoe deze paradox van enerzijds erkenning zoeken als normale burgers en zich tegelijkertijd niet kunnen los-

maken van hun Joodse identiteit de geassimileerde Joden in de jaren dertig blind zal maken voor de Jodenhaat.

Wanneer de Eerste Wereldoorlog uitbreekt is Arendt acht jaar. Haar moeder noteert dat het meisje een zeer nerveuze indruk maakt, ze heeft allerlei angsten en aankomende schooltaken bezorgen haar veel stress. Ze is ook dikwijls ziek en kan soms wekenlang niet naar school. Toch behoort Hannah nog steeds tot de besten van de klas. Na de oorlog is ze twaalf jaar en gaat ze naar de middelbare school in Königsberg, het eerste gymnasium voor meisjes in Oost-Pruisen. Vanaf nu is haar dorst naar kennis niet te lessen. Ze verslindt de omvangrijke bibliotheek van haar inmiddels overleden vader: romans, gedichten, filosofische werken. Voor een dertienjarige is ze op verstandelijk vlak verbazend vroegrijp. Ze leest *Die Kritik der reinen Vernunft* (1781) van Immanuel Kant en de *Psychologie der Weltanschauungen* (1919) van Karl Jaspers. Arendt leert snel en gemakkelijk. Al gauw wordt ze opgenomen in de kring van scholieren van de hogere klassen die samenkomen om over literatuur en filosofie te discussiëren en om Griekse teksten te lezen.

Als vijftienjarige gaat Hannah in de klas rebelleren. Wanneer ze zich door een jonge leraar beledigd voelt en haar medeleerlingen opvoert om diens lessen te boycotten, is voor de directie de maat vol. Onder hevig protest van Martha Arendt wordt ze van de school gestuurd. En dat komt het meisje goed uit, want dankzij de contacten van haar moeder kan ze nu zonder diploma een paar semesters in Berlijn aan de universiteit studeren. Daar raakt ze in de ban van een jonge professor in de theologie, Romano Guardini, die geen enge theoloog is, maar die in zijn

denken filosofie, beeldende kunst en dichters zoals Dostoevski en Rilke betreft. In het voorjaar van 1924 mag ze dan toch als externe leerling haar eindexamen van de middelbare school afleggen en ze slaagt hierin één jaar eerder dan haar vroegere klasgenoten.

Onder vrienden vangt ze het gerucht op van een jonge docent filosofie in Marburg, Martin Heidegger, die in zijn lessen in plaats van droge geleerdheid te spuien, een denken etaleert waarmee hij een enorme fascinatie uitoefent op zijn studenten. Arendts besluit staat vast: ze wil in Marburg bij Heidegger filosofie gaan studeren. Martin Heidegger en zijn collega Karl Jaspers, die in Heidelberg doceert, gelden als rebellen onder de filosofen. Ze voeren strijd tegen een professorenfilosofie die zich tot taak stelt geleerde kennis te beheren en die wereldbeelden ontwerpt waarin de mens slechts een aanhangsel is van geschiedkundige, biologische of psychologische ontwikkelingen. Heidegger en Jaspers willen *naar de zaken zelf gaan*, ze willen filosofie opnieuw ontdekken als iets wat ingrijpt in het leven van een individu en dat leven ook verandert.

Als jonge studente in 1925 in Marburg begint Arendt een geheime romance met de zeventien jaar oudere Heidegger, in die dagen in Marburg een echte cultfiguur. Maar Heidegger – gehuwd en vader van twee zonen – maakt haar vanaf het begin duidelijk dat hij in elk geval zijn huwelijk en zijn carrière niet in gevaar wil brengen. En Arendt aanvaardt de spelregels. Tot de eenzijdigheid van de relatie en haar afhankelijke positie hierin haar doen besluiten haar studies in het najaar van 1925 verder te zetten bij Karl Jaspers in Heidelberg. Nochtans zal Arendt haar leven lang met Heidegger in contact blijven.

TALENT VOOR VRIENDSCHAP

In Heidelberg maakt Arendt veel vrienden. De meeste studenten zijn er niet met politiek bezig. Vooral de filosofen vinden de politieke arena vulgair. Ook Arendt is niet geïnteresseerd in politiek. Maar Jaspers wil zijn studenten geen schoolse kennis bijbrengen, hij wil dat ze zelf leren denken. En bij hem leert Arendt een openheid van geest kennen zonder voorbehoud. Jaspers geeft zichzelf prijs en dat verwacht hij ook van zijn gesprekspartners en studenten, iets wat voor Arendt een openbaring is. Tot dan is ze ervan overtuigd dat ze slechts door introspectie of zelfreflectie – de eigen gedachten en gevoelens tot onderwerp van haar denken maken – iets over zichzelf te weten kan komen. Nu wordt ze zich bewust dat ze pas iets over zichzelf kan ervaren wanneer ze naar buiten treedt, zich leert uiten en zich blootgeeft. Zo begint Arendt zichzelf van buitenaf door de ogen van de ander waar te nemen. En dat heeft zo zijn consequenties. Want ze gaat zichzelf nu ook als Jodin zien. Ze maakt kennis met de zionist Kurt Blumenfeld, een Jood die streeft naar een onafhankelijke Joodse staat, met wie ze nauw bevriend raakt en die haar ertoe kan bewegen om zich in te zetten voor de Joodse kwestie.

In 1928 promoveert Arendt bij Karl Jaspers als doctor in de filosofie, ze is dan tweeëntwintig jaar. Op voorspraak van Heidegger en Jaspers krijgt ze een beurs waarmee ze in Berlijn een biografie wil schrijven van de Joods-Duitse schrijfster Rahel Varnhagen – *Rahel Varnhagen: The Life of a Jewess* (1957) – wier huis eind achttiende en begin negentiende eeuw een ontmoetingsplaats wordt van kunstenaars, dichters en intellectuelen. Arendt leert van de nuchtere Rahel Varnhagen een belangrijke levensles: wanneer

ze leven wil, moet ze zich doen gelden en zich tonen aan de anderen, moet ze verzaken aan haar originaliteit en een mens onder de mensen worden. Het schrijven van dat eerste boek is voor Arendt belangrijk, want als er één talent is dat haar leven en haar werk zal tekenen, dan is het wel haar bijzondere gave voor vriendschap. Vriendschap wordt voor Arendt dé essentiële vereiste voor een goed leven. Ze zal dan ook haar leven lang veel investeren in vriendschappen.

Maar de gouden jaren twintig zijn intussen voorbij en een wereldwijde economische crisis stort Duitsland in grote armoede en brengt massale werkloosheid met zich mee. In Berlijn zal Arendt sneller dan veel andere Joden in Duitsland het gevaar van het opkomende nationaalsocialisme en het antisemitisme inschatten. Ze gaat zich via Kurt Blumenfeld engageren in een Joodse verzetsgroep tegen de nazi's. Maar wanneer ze in 1933 wordt opgepakt en wat later weer vrijgelaten, wordt de grond te heet onder haar voeten en ze vlucht met haar moeder naar Parijs.

In Parijs zal Arendt veel Duitse jeugdvrienden aantreffen die eveneens op de vlucht zijn voor de nazi's. Zoals Hans Jonas die met haar les heeft gevolgd bij Heidegger in Marburg en Anne Mendelssohn met wie ze al bevriend is van haar middelbareschooltijd in Königsberg. In Parijs ontmoet ze ook haar man, Heinrich Blücher, bij wie ze een liefde vindt, schrijft ze zelf, die van haar niet vergt dat ze een belangrijk deel van zichzelf verloochent. En ze deelt met hem de behoefte aan vrienden, het vitale belang van de publieke ruimte en de lust tot passioneel debatteren. De Amerikaanse schrijver en dichter Randall Jarrell, die later een huisvriend zal worden van de Blüchers, zegt over hen: 'Beiden zijn

Hannah Arendts gedachtegoed duikt tegenwoordig vrijwel wekelijks op in de media. Tijdens haar leven was zij al een scherpe criticus van de actualiteit, maar haar werk is nu relevanter dan ooit. De filosofie van Arendt formuleert een antwoord op actuele kwesties, zoals de verhouding tussen privé en werk, en het populisme in de politiek.

Maar het werk van Hannah Arendt is geen eenvoudige kost. Hoogste tijd dus voor een verhelderend boek. In *De essentie van Arendt* zet kenner Lieve Goorden de belangrijkste ideeën van Arendt op een rij en laat ze zien waarom Arendt vandaag de dag zo relevant is.

ISVW UITGEVERS

9 789492 538543 >

www.isvw.nl